

PİR-İ TÜRKİSTAN HOCA AHMED YESEVÎ VE DİVAN-I HİKMET’TE BULUNAN DEĞERLER*

Pir-i Turkistan Hodja Aḥmad al-Yasawî and Values in *Dîvân-ı Hikmet*

Hafize ER TÜRKÜRESİN**

Öz

Türkmenistan coğrafyasını ve Türk İslam dünyasını fikirleriyle etkileyen Hoca Ahmed Yesevî önemli tasavvuf önderlerinden biri olarak kabul edilmektedir. İslamiyet’in ve İslam ahlâkının Türkler arasında yayılıp yerleşmesinde Hoca Ahmed Yesevî’nin hikmetlerinin etkisi büyüktür. *Divan-ı Hikmet*, *Kutadgu Bilig*’den sonra dini tasavvufi Türk edebiyatının en eski ve önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada Hoca Ahmed Yesevî’nin *Divan-ı Hikmet* adlı eserini değerler eğitimi açısından incelemek amaçlanmıştır. Analitik araştırma yönteminin benimsendiği araştırmada doküman incelemesi yoluyla toplanan veriler betimsel ve içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Araştırmanın veri kaynağını Bice (2015), tarafından kaleme alınan Hoca Ahmed Yesevî’nin *Divan-ı Hikmet* adlı eserinde bulunan 144 hikmet ve 1 münacât oluşturmaktadır. İncelenecek değerlerin belirlenmesinde Milli Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler Öğretim Programları’nda (2005-2018) öğrencilere kazandırılması hedeflenen 22 değer temel alınarak bir “Değer İnceleme Formu” hazırlanmıştır. Hazırlanan formdan hareketle *Divan-ı Hikmet*’te bulunan değer içerikli ifadeler belirlenerek ortak temalar altında toplanmıştır. Araştırma sonucunda eserde bulunan içerikler; adalet, aile birliğine önem, bilimsellik, dayanışma, dürüstlük, hoşgörü, özgürlük, sevgi, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik temaları altında toplanmıştır. Belirlenen temalarda en çok vurgulanan değerler dürüstlük, yardımseverlik ve bilimsellik iken daha az değinilen değerler ise dayanışma ve temizlik şeklindedir. Özetle, Hoca Ahmed Yesevî’nin *Divan-ı Hikmet* adlı eseri, Sosyal Bilgiler dersi başta olmak üzere birçok disiplin tarafından değerler eğitiminde başvurulması gereken önemli bir eser olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Eğitim, *Divan-ı Hikmet*, Hoca Ahmed Yesevî.

Abstract

Hodja Aḥmad al-Yasawî, who influenced the geography of Turkmenistan and the Turkish-Islamic world with his ideas, is regarded as one of the important *Şūfî* leaders. The wisdom of Hodja Aḥmad al-Yasawî had a great influence on the spread and settlement of Islam and Islamic morality among Turks. *Dîvân-ı Hikmet* is regarded as one of the oldest and most important works of religious *Şūfîsm* Turkish literature after *Kutadgu Bilig*. In the present study, it is aimed to examine the work named *Dîvân-ı Hikmet* (also known as *Divan-ı Hikmet*) by Hodja Aḥmad al-Yasawî in terms of education of values. In the current study, in which the analytical research method was adopted, the data that were collected through document analysis were analyzed by descriptive and content analysis method. The data source of the study consists of 144 wisdoms and 1 conjugation in the work titled Hodja Aḥmad al-Yasawî - *Dîvân-ı Hikmet* written by Bice (2015). In determining the values to be examined, a Value Analysis Form was prepared based on 22 values aimed to be acquired by students in the Social Studies Curriculum of the Ministry of National Education. Based on the form prepared,

* Geliş Tarihi: 22.02.2021, Kabul Tarihi: 28.04.2021. DOI: 10.34189/hbv.99.011

** Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, hafize.er@dpu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2146-0036>

the expressions with valuable content in the *Dīvān-ı Hikmat* were determined and gathered under common themes. As a result of the research, the contents of the work were collected under the themes of justice, importance to family unity, scientificity, solidarity, honesty, tolerance, freedom, love, cleanliness, patriotism and benevolence. While the most emphasized values in the determined themes are honesty, benevolence and scientificity, the less mentioned values are solidarity and cleanliness. In summary, Hodja Aḥmad al-Yasawī's work called *Dīvān-ı Hikmat* is seen as an important work to be applied in values education by many disciplines, especially Social Studies course.

Keywords: Values Education, *Dīvān-ı Hikmat*, Hodja Aḥmad al-Yasawī.

1. Giriş

Son yıllarda birçok alanda yaşanan değer bulanımı, toplumları farklı çözümler arama yoluna itmiştir. Toplumlar yaşadıkları bu sorunu aşmak ve varlıklarını sürdürebilmek için yeni yetişen nesle bazı değerleri kazandırmayı amaçlamaktadır (Stanley, 1983: 242). Değerlerin, geçmişten günümüze ulaşmasında ve geniş kitleler tarafından kabul edilmesinde mutasavvıfların ve eserlerinin yeri oldukça önemlidir. Edebi eserler, yaşanan dönemde benimsenen ve önemli görülen değerleri örneklendirmekte, bu yönüyle adeta toplumların hayatını yansıtmaktadır (Aslan, 2019: 4). Bu sebeple araştırmada değerler eğitimi açısından mühim yeri olan Hoca Ahmed Yesevî ve eseri *Divan-ı Hikmet* incelenmeye çalışılmıştır.

2. Hoca Ahmed Yesevî

İslam dininin Orta Asya Türk boyları arasında yerleşmesi ve gelişmesini sağlayan tasavvuf önderlerinden biri olan Hoca Ahmed Yesevî (1093/1166) Doğu Türkistan bölgesindeki Aksu sancağının Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir (Köprülü, 2009: 85). Babası Hz. Ali soyundan gelen Şeyh İbrahim, annesi ise Musa Şeyh'in kızı Ayşe Hatun'dur. Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Ahmed Yesevî ablası Gevher ile birlikte Yesi'ye yerleşmiştir (Köprülü, 2009: 76-77). Karahanlı devletinin bir şehri olan Yesi, daha sonraları Türk yurdu anlamına gelen Türkistan olarak anılmıştır (Keleş, 2013: 25). Hayatının büyük bölümünü Yesi'de geçiren Ahmed Yesevî *Divan-ı Hikmet* adlı eserinde yurdunun Türkistan olduğundan bahsetmiştir (Bice, 2016: 55). Hoca Ahmed Yesevî Türkistan bölgesinde Peygamber neslinden gelmesi (Hâce) dolayısıyla Hâce Ata Yesevî olarak da tanınmaktadır (Efendi, 2005: 447). Türk-İslam coğrafyasında ise "Hazret-i Türkistan", "Pîr-i Türkistan" ve "Hazret Sultan" gibi unvanlarla anılmaktadır (Bice, 2015: 9). Ahmed Yesevî din eğitimi ilk olarak babası Şeyh İbrahim'den almıştır. Babasının ölümünden sonra ise Arslan Baba (Bab) tarafından manevi eğitimi üstlenilmiştir (Bice, 2016: 68). Arslan Baba'nın ölümünden sonra dönemin önemli bilim merkezlerinden birisi olarak kabul edilen Buhara'ya giden Hoca Ahmed Yesevî burada Şeyh Yûsuf Hemedâni'nin öğrencisi olarak eğitimi tamamlamıştır (Süreklî, 2019: 15). Yûsuf Hemedâni devrin en saygın eğitim kurumlarından biri olan Nizamiye Medreselerinde ders veren dönemin meşhur hadis alimlerinden biri (Biçer, 2013: 279). Aldığı eğitim sonrasında Yesi'ye geri dönen Hoca Ahmed Yesevî burada bir dergah kurmuştur. Kurmuş olduğu dergâhta İslam dininin anlaşılması için gayret gösteren Ahmed Yesevî, Kıpçak ve Oğuz boylarında

İslam dininin yayılmasına öncülük etmiştir (Bilgili, 2019: 33). Çok fazla müridi olduğu bilinen Hoca Ahmed Yesevî'nin 99 bin müridi ve onlarca halifesi olduğu tahmin edilmektedir (Köprülü, 2009: 63). Anadolu'nun İslamlaşması ve Türklerin Müslümanlaşması sürecinde etkili olan Ahmed Yesevî'nin yetiştirdiği müritler Anadolu ve Balkanlar'ın kalben fethi için çalışmış, İslam'a büyük hizmet etmiş ve onun adını ölümsüzleştirmişlerdir (Parlak, 2016: 65). Vaktin; ibadet, ilim ve dünyada geçim olmak üzere üç kısma ayrılması gerektiğini ifade eden Hoca Ahmed Yesevî'nin vaktinin bir kısmını ibadetle, ikinci kısmını ilim öğretmekle, diğer kısmını ise geçimini sağlamak için kaşık ve kepçe yapıp satmakla geçirdiği rivayet edilmektedir (Tosun, 2015: 28). Hoca Ahmed Yesevî'nin Arapça ve Farsçayı iyi bilmesine ve iyi bir İslami eğitim almasına rağmen Türk topluluklarıyla Türkçe konuşması ve eserlerini Türkçe olarak kaleme alması onun daha iyi anlaşılmasına vesile olmuştur (Yıldız, 2015: 8). İslamla yeni tanışan Türk göçebe topluluklarına onların kendi diliyle seslenmesi İslam'ın daha kolay ve daha anlaşılır kılınmasını sağlamıştır (Altun, 2019: 16). Yesevîlik tarikatının kurucusu olarak bilinen Hoca Ahmed Yesevî engin bir hoşgörü ve sevgi anlayışına sahiptir. İnsanları bilgilendirirken kullandığı üslup ve davranışlar sayesinde insanlar tarafından çok sevilmiş ve öğütlerine uyulmuştur (Erarslan, 1991: 779). Ahmed Yesevî'nin nesilden nesile aktarılan fikirleri ve öğütleri günümüze hikmetler aracılığıyla ulaşmıştır (Gül, 2019: 539).

3. *Divan-ı Hikmet*

Türk dünyasını manevi yönden derinden etkileyen Hoca Ahmed Yesevî tarafından kaleme alınan *Divan-ı Hikmet* adlı eserde ibadet ve ahlâkın temel esasları, bir müslümanın bilmesi gereken zorunlu bilgiler bulunmaktadır (Akyiğit, 2020 6; Bilgili, 2019: 33). *Divan-ı Hikmet* temel anlamda ahlâki olgunluğu kapsayan ve ahlâki esaslara dayanan tasavvufi yaklaşım içeren bir eserdir (Bilgili, 2019: 42). *Divan-ı Hikmet*, *Kutadgu Bilig*'den sonra dini tasavvufi Türk edebiyatının en eski ve önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Köprülü, 2009: 35). *Divan-ı Hikmet* dışında, *Fakrname* ve *Risale* adlı eserleri bulunan Hoca Ahmed Yesevî'nin hayatta iken bir eser kaleme almadığı, kendisine isnad edilen eserlerin ölümünden iki üç asır sonra derlendiği tahmin edilmektedir (Ocak, 2014: 44). Köprülü'nün görüşüne göre *Divan-ı Hikmet* bizzat Ahmed Yesevî'ye ait olmasa bile onu taklit ve takip eden öğrencileri tarafından aktarıldığı için dil ve muhteva bakımından Ahmed Yesevî'nin hikmetlerini yansıtmaktadır. Hoca Ahmed Yesevî'nin deyişlerine hikmet adı verilmesi hikmetlerin bir eğitim yöntemi olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır (İmanzhanova, 2019: 23). İslamiyet öncesi zamanlarda Türkler arasında ozan, akın, aşık, bahsî gibi isimlerle tanınan kişilerin edebî söz söyleme sanatları Hoca Ahmed Yesevî tarafından hikmetlere dönüştürülmüştür (Tosun, 2016: 158). Hikmet, tasavvufta ilahi gerçeklerin bilgisi anlamında kullanılmaktadır (Çelepi, 2016: 86). Ahmed Yesevî *Divan-ı Hikmet* adlı eserini ayet ve hadislerle dayandırarak ve ahlaki temele alarak ifade etmiştir. Hoca Ahmed Yesevî ahlaki ve değerleri temele alan bir din anlayışını benimsemiş ve bu anlayışın toplum arasında kabul görmesi için büyük

çaba göstermiştir (Kenzhetayev, 2003: 166). Etkileri sadece yazıldığı dönemle sınırlı olmayan *Divan-ı Hikmet* aynı zamanda bireysel, toplumsal ve evrensel değerlerin aktarıldığı bir değerler manzumesi niteliğindedir (Güven, 2017: 299). Toplumlara anlayabilmek ve doğru yorumlayabilmek için toplumların sahip oldukları değerleri bilmek önemlidir. Toplumlara değerlerin benimsetilmesi amacıyla yazılan eserler, güncelliklerini koruyan ve her çağa hitap eden eserlerdir (Bilgen, 2019: 31). Bu sebeple farklı dönemlerde yazılan eserleri değerler eğitimi açısından incelemek değerler eğitiminin gelişimini görmek açısından gerekli görülmektedir. Edebi eserler dünyasına giren birey, özdeşim kurarak kendini başkasının yerine koyabilir ve farklılıklara saygı duyar, insanların farklı özellikleri olabileceğini kavrar (Sucu, 2012: 44). Yeni yetişen nesillere aktarılabilecek olan eserlerin, ait olduğu milletin kültürünü ve değerlerini yansıtmaları önemlidir (Özbay ve Tayşi, 2011: 24). Son yıllarda edebi eserlerin değerler eğitimindeki rolü üzerine yapılan çalışmaların sayısı artsa da Hoca Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet* adlı eserini değerler eğitimi açısından incelemeyi amaçlayan çalışma sayısının az olduğu görülmektedir (Ark, 2016; Arslan ve Çelik, 2016; Kalın, 2017; Küçükkaya, 2006; Özgen, 2018). Alan yazında Sosyal Bilgiler Öğretimi kapsamında verilmesi amaçlanan değerler açısından *Divan-ı Hikmet* adlı eseri inceleyen herhangi bir çalışmaya ise rastlanılamamıştır. Bu bağlamda araştırmada Bice (2015) tarafından hazırlanan Hoca Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet* adlı eseri değerler eğitimi açısından incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaca uygun olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. *Divan-ı Hikmet*'te hangi değerlere yer verilmektedir?
2. *Divan-ı Hikmet*'te bulunan değerlerin dağılımı nasıldır?
3. *Divan-ı Hikmet*'in değerler eğitimi kapsamında kullanılması uygun mudur?

4. Yöntem

4.1. Araştırma Modeli

Hoca Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet* adlı eserindeki değerlerin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırmada analitik araştırma modeli benimsenmiştir. Analitik araştırma, nitel ve nicel araştırma sınıflandırması dışında kalan; kavramlar, düşünceler, olaylar, belgeler, dokümanlar ve eserlerin analiz edilerek incelendiği bir araştırma yöntemidir (McMillan, 2004). Çepni'ye (2010) göre analitik araştırmalar var olan kayıtların ve belgelerin belirlenen problemin yapısına uyacak şekilde incelenmesini içeren araştırma yöntemini yansıtmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılmaya çalışılan olgu ve kavramlar hakkında yazılı ve görsel bilgileri içeren materyallerin analizine denilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217).

4.2. Veri Kaynağı ve Verilerin Toplanması

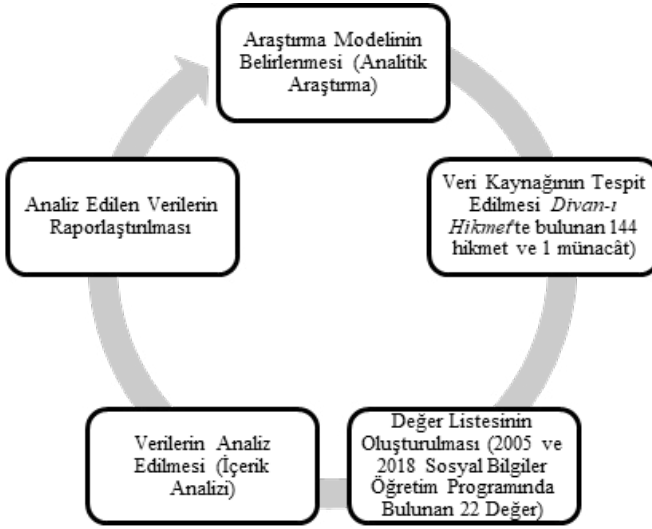
Araştırmanın veri kaynağını Bice (2015), tarafından kaleme alınan Hoca Ahmed Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet* adlı eserde bulunan 144 hikmet ve 1 münacât oluşturmaktadır. İncelenecek değerlerin belirlenmesinde 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer alan değerler incelenerek bir değerler listesi oluşturulmuş ve bu doğrultuda bir inceleme yapılmıştır (MEB, 2005; MEB, 2018). Oluşturulan değer listesi Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerler

Aile Birliğine Önem	Dayanışma	Misafirperverlik	Tasarruf
Adalet	Duyarlılık	Özgürlük	Temizlik
Barış	Dürüstlük	Sağlıklı Olmaya Önem Verme	Vatanseverlik
Bağımsızlık	Estetik	Sevgi	Yardımseverlik
Bilimsellik	Eşitlik	Saygı	
Çalışkanlık	Hoşgörü	Sorumluluk	

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında 20 (Adil olma, Aile birliğine önem verme, Bağımsızlık, Barış, Bilimsellik, Çalışkanlık, Dayanışma, Duyarlılık, Dürüstlük, Estetik, Hoşgörü, Misafirperverlik, Özgürlük, Sağlıklı Olmaya Önem Verme, Sevgi, Saygı, Sorumluluk, Temizlik, Vatanseverlik, Yardımseverlik), 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında ise toplam 18 (Adalet, Aile birliğine önem, Bağımsızlık, Barış, Bilimsellik,

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında 20 (adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, sevgi, saygı, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik), 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında ise Toplam 18 (adalet, aile birliğine önem, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, sevgi, saygı, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik, yardımseverlik) değer bulunmaktadır. Değer listesi oluşturulurken ilk olarak her iki programda yer alan 16 ortak değer belirlenerek listelenmiştir. Sonraki aşamada 2005 programında olan ancak 2018 programında olmayan hoşgörü, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem ve temizlik değerleri eklemiştir. Son aşamada ise 2018 programında olan ancak 2005 programında olmayan eşitlik ve tasarruf değerleri eklenerek toplam 22 değeri içeren bir değer listesi hazırlanmıştır. Araştırma süreci Şekil 1'deki gibidir.

Şekil 1: Araştırma Sürecinin Basamakları

4.3. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Verilerin analizinde betimsel analiz ve içerik analizi tekniği kullanılmıştır. 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan değerler betimsel araştırma modeliyle (Büyüköztürk, 2010: 21) ayrı ayrı ele alındıktan sonra *Divan-ı Hikmet*'te bulunan 144 hikmet ve 1 münacât belirlenen değer başlıkları çerçevesinde incelenerek içerik analizi yapılmıştır. Oluşturulan değer listesine göre verilerin tamamı incelenerek kodlar oluşturulmuş ve bu kodlar üzerinden temalara ulaşılmıştır. Ayrıca temalar altında yer yer doğrudan alıntılara yer verilerek araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği desteklenmeye çalışılmıştır. Araştırmada doğrudan alıntılar dışında geçerlik ve güvenilirliği artırmak için çeşitli önlemler alınmıştır. Araştırmanın güvenilirliğinin artırılması için araştırma sorularının açık ve anlaşılır olması ve kodlayıcılar arasındaki tutarlılık önemli görülmektedir (Miles ve Huberman, 1994: 278). Araştırmada güvenilirliğin sağlanabilmesi için veriler iki farklı kodlayıcı tarafından kodlanarak aradaki uyuma bakılmıştır [Güvenirlilik: Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100]. Yapılan analiz sonucunda güvenilirlik oranı %92 olarak bulunmuştur. Güvenirlilik analizi sonucunda ulaşılan sonucun %70 ve üzerinde çıkması araştırma için güvenilir bir sonuç kabul edilmektedir. Bu nedenle elde edilen sonuç araştırma için güvenilir olarak nitelendirilebilir.

5. Bulgular

Hoca Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet* adlı eseri değerler eğitimi açısından incelendiğinde bu değerlerin 11 tema altında toplandığı görülmüştür. Bu temalar ve bu temaların yer aldığı hikmetler Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2: Divan-ı Hikmet'te Yer Alan Değerler

Değerler	f	Değerlerin Geçtiği Hikmetler
Dürüstlük (Yalandan Sakınma)	7	37., 42., 49., 60., 81., 110., 144. hikmetler
Yardımseverlik	5	1., 36., 40., 64., 89. hikmetler
Bilimsellik	5	14., 18., 35., 83., 89. hikmetler
Adalet	3	43., 89., 99. hikmetler
Hoşgörü	3	1., 3., 36. hikmetler
Vatanseverlik	3	16., 55., 71 hikmetler
Aile Birliğine Önem	2	16., 80. hikmetler
Özgürlük	2	36., 45. hikmetler
Dayanışma	1	42. hikmet
Sevgi	1	1. hikmet
Temizlik	1	60. hikmet

Tablo 2'ye göre Hoca Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet* adlı eserinde en çok “dürüstlük” (6), “yardımseverlik” (5) ve “bilimsellik” (5) değerinin; en az ise “sevgi” (1) ve “temizlik” (1) değerlerinin bulunduğu görülmektedir. Sırasıyla belirlenen temalar ve bu temalara uygun doğrudan alıntılar aşağıda sunulmaktadır.

5.1. Dürüstlük (Yalandan Sakınma)

Divan-ı Hikmet’te en çok yer verilen değer dürüstlük değeri olmuştur. 6 farklı hikmette geçen dürüstlük değeri daha çok doğru sözlü olmak ve doğru davranışta bulunmakla bağdaştırılmıştır. Hoca Ahmed Yesevi yalancı olmanın kötülüklerinden bahsederek müridlerini doğruluğa sevk etmeye çalışmıştır. Bu konudaki düşüncelerini 37 ve 60. hikmetlerinde “Yalancılar kavmini ümmet demez Muhammed, doğru yürüyen kulunu ümmet diyecek Muhammed (37. Hikmet)”, “Yalancıya ümmet demez Muhammed (60. Hikmet)” şeklinde belirtmiştir. Yalan söyleyen kişiyi Hz. Muhammed’in ümmet olarak kabul etmeyeceğini belirten Hoca Ahmed Yesevi yalan söyleyen kişinin cennete giremeyeceğini 81. hikmette “Yalancıya cennet yoktur, vallahi ona, yalan konuşup imânsız olarak gitmeyin dostlar” sözleriyle ifade etmiştir. Dürüstlüğü ve dostluğu Ebu Bekir Sıddık ile özdeşleştiren Hoca Ahmet Yesevi 42. hikmet’te “Bir sözünden dönmeyen, sırrını asla demeyen, gafil olup yatmayan Ebâ Bekr-i Sıddık’dır” sözleriyle ifade etmiştir. Dünyevî menfaatler için dürüstlükten vaz geçilmemesini öğütleyen Hoca Ahmed Yesevi hikmetlerinde bu konuları ise;

“Dili ile ümmetim deyip yalan söyler.

Kişi malın almak için saçma sapan sözler.

Hâlini burda bırakıp haram gözler

Cahillere bu sözleri diyesim gelir (49. Hikmet)”

şeklinde belirtmiştir. Menfaat elde etmek için geçici olan dünya hayatında yalana başvurulmaması gerektiğini ise 110. hikmetinde “Mağrur olmayın ey dostlarım, Eğlenip, gece gündüz yalan söyleyip, Boşuna yatıp, can alıcı gelir imiş bir gün yetip,

Böyle yerde gâfil yürüse olmaz imiş” sözleriyle 144. hikmetinde ise “Dünya için gam yeme, Haktan başkasını deme, Kişi malını yeme, Sırat üzerinde tutar ha” sözleriyle ifade etmiştir.

5.2. Yardımseverlik

Hoca Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet*'inde en çok yer verdiği değerlerden bir diğeri yardımseverliktir. Eserinde gariplere, yetimlere ve fakirlere yardım etmek için insanlara nasihat etmiş ve kendisi hayatını bu doğrultuda devam ettirmiştir.

“Garip, yetim, fakirlerin gönlünü okşayıp,

Gönlü kırık olmayan kişilerden kaçtım ben işte,

Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol ...

“Öyle mazlum yolda kalsa, yoldaşı ol

Garip, fakir, yetimleri sevindiresin (1. Hikmet)”

Yukarıdaki dörtlüklerin dışında *Divan-ı Hikmet*'te bulunan 1. Hikmet'in neredeyse tamamının yardımseverlikle ilgili olduğu görülmektedir. Hoca Ahmed Yesevî yetimleri ve ihtiyaç sahiplerini sevindirmenin büyük sevap olduğunu belirterek bu kişilerden Allah'ın razı olacağını söylemiş, fakir ve yetimlere her zaman değer verilmesini istemiştir. Bu durumu 36. Hikmette'de “Garip, fakir, yetimleri her kim sorar, Razi olur o kulundan Allah” sözleriyle örneklendirmektedir.

İnsanlığın kötü zamanlardan geçtiğini ve insanlar arasında yardımseverlik, cömertlik gibi değerlerin unutulmaya yüz tuttuğunu 89. Hikmette “Nasıl kötü zamanlar oldu dostlar, Dünya ehli halkımızda cömertlik yok” sözleriyle belirten Hoca Ahmed Yesevî'nin garip yetim hatrını sorup onların gönlünü almayı önemseydiği 64. Hikmetindeki “Garip- yetim başını okşayıp dua alsam” ifadelerinden anlaşılmaktadır. Yetim olarak büyüyen ve dedesi tarafından himaye edilen peygamberimiz Hz. Muhammed'den örnekler vererek yardımseverliğin öneminden bahseden Hoca Ahmed Yesevî bu düşüncelerini 36. Hikmette “Muhammed'i dedesi korumuştur, Çıplak açlar yoklayandır” sözleriyle ve 40. Hikmette ise “Yetim, fakir, garibe sehavetli (cömert) Muhammed” şeklinde belirtmiştir. Yardımseverlik ve cömertlikte Hz. Muhammed gibi olunması gerektiğini öğütleyen Hoca Ahmed Yesevî eserinde yer yer bu noktaların altını çizmiştir.

5.3. Bilimsellik

Anadolu'nun Müslümanlaşmasında ve İslamiyet'in Türkler arasında yayılmasında başta Hoca Ahmed Yesevî olmak üzere Türk dervişlerinin katkısı büyüktür. Hikmet söylemeyi bir eğitim yöntemi olarak kullanan Hoca Ahmed Yesevî müritlerine ve insanlığa iletmek istediği mesajlarını hikmetleri aracılığıyla söylemiştir. Hikmetlerin yazıldığı dönemde üniversitelerin muadili olan kurum medreselerdir ve medreselerde dini bilimler daha ağırlıklı olarak okutulmaktadır. Medreselerde

eğitim veren hocaların ilim ehli olmasına önem veren Hoca Ahmed Yesevî gerekli yeterliliğe ulaşamamış hocaları 83. Hikmet’inde “Alimim diye kitap okur anlamını bilmez, Çoğu ayetin anlamını asla bilmez” sözleriyle tenkit etmiştir. Bilge denilen alimlerin okumaya önem vermesi gerektiğini ise 35. Hikmet’inde “Alimlere kitap gerek, sufilere mescid gerek” sözleriyle ifade etmiştir. Zamanın eğitim sisteminin bozukluğundan ise 89. Hikmet’inde “Ahir zaman bilginleri zalim oldu, hoş geldin deyciler bilgin oldu” şeklinde ifade eden Hoca Ahmed Yesevî cahillerin söylenen hikmetlerin derinliğini anlamlandıracak yeterlilikte olmadığını ve bu yüzden cahil kişilere söz söylenmemesi gerektiğini 14 ve 18. hikmetlerinde ifade etmiştir. Bir değerler manzumesi niteliğini taşıyan *Divan-ı Hikmet*’te yer alan konular her iki dünyada başvurulması gereken Kuran ve hadis kaynaklıdır. İnsanların Kuran ahlakı ile ahlaklanması için çaba gösteren Hoca Ahmed Yesevî İslamın anlaşılması için bilime önem verilmesi gerektiğini hikmetlerinde belirtmiştir.

5.4. Adalet

Hoca Ahmed Yesevî *Divan-ı Hikmet* adlı eserinde toplumdaki huzurun ve güvenliğin devamının hukuk ve ahlakla mümkün olabileceğini belirtmektedir. Bu sebeple adalet mercisi konumunda olan kişilerin adaletten şaşmaması gerektiğini 99. hikmetinde “Molla, müftü olanlar, yanlış fetva verenler, akı kara eyleyenler o cehenneme girmişler” sözleriyle öğütlemiştir.

Dünyalık menfaatler için adil davranmayan kişilerin bu dünyada olmasa bile ahirette cehennemle cezalandırılacağını belirten Hoca Ahmed Yesevî ahir zamanda adaletsizlik de dâhil olmak üzere birçok değer kaybının yaşandığını 89. Hikmet’inde “Nasıl kötü zamanlar oldu dostlar, Dünya ehli halkımızda cömertlik yok, Padişahlarda vezirlerde adalet yok” (Hikmet-89) sözleriyle belirtmiştir. Adalet değerini Hz. Ömer’le örneklendiren Hoca Ahmed Yesevî Hz. Ömer’in adalet anlayışının örnek alınmasını istemiş ve bu durumu 43. hikmetinde aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir.

“Hakikat iyi bilen adaletli Ömer’dir.

Oğlunu azarlayıp getiren, kırbaç vurup öldüren,

Adalet eyleyip yol soran adaletli Ömer’dir.

Çıra olup sönmeyen, din yolundan dönmeyen,

Haksız işi eylemeyen adaletli Ömer’dir (43. Hikmet).”

Hz. Ömer’in kendi oğluna bile adaletle davrandığını, din yolundan asla dönmediğini söyleyen Hoca Ahmed Yesevî hikmetlerinde örnekler vererek bu durumu açıklamaktadır.

5.5. Hoşgörü

Türkler arasında İslamiyet’in yayılmasında katkıları büyük olan Hoca Ahmed Yesevî insanları bilgilendirirken engin bir hoşgörü ve sevgi anlayışıyla hareket etmiş ve iyilikten ayrılmamaya büyük özen göstermiştir. Anadolu erenleri engin bir hoşgörü

anlayışına sahip oldukları için çok farklı kesimlere hitap ederek İslam'ın yayılması ve Türkleşmesi yönünde üstün hizmetlerde bulunmuşlardır. Hoşgörü anlayışında karşıdaki kişiyi incitmemek ve karşıt görüşleri dinleyerek onları hoş görmek önemlidir. Hoca Ahmed Yesevî bu konudaki düşüncesini 36. Hikmet'inde "Yetimi görerseniz, incitmeyiniz, garibi görerseniz, dağ etmeyiniz" sözleriyle ifade etmektedir. Yine 1. Hikmet'inde "Sünnet imiş, kâfir de olsa, verme zarar, gönü katı, gönül incitciden Allah şikâyetçi" diyerek hoşgörülü olmanın önemine dikkat çekmeye çalışmıştır. İnsan ruhunun kötülüklerden arındırılması için kibir, kıskançlık gibi huylardan vazgeçilerek hoşgörülü ve tevazu sahibi olunmasını öğütleyen Hoca Ahmed Yesevî bu konudaki düşüncesini ise 3. Hikmet'te bulunan "Kibirilenmeyi ayakaltında basıp aldım; On dördümde toprak gibi oldum ben işte" sözleriyle belirtmektedir.

5.6. Vatanseverlik

Milli değerlerimizden biri olan vatanseverlik, bağımsız yaşamının önemli koşullarındandır. Kişinin doğup büyüdüğü yere yani köklerine olan bağlılığını ifade eden vatanseverlik millet olmanın gereğidir. Hoca Ahmed Yesevî doğduğu ve yetiştiği öz vatani olan Türkistan'dan 55. Hikmet'inde aşağıdaki sözlerle bahsetmektedir.

"Düşüm uzar, Burak tozar, gitse Pazar,
Dünya pazar, içine girip kullar azar,
Başım dertli, yaşım sizar, kanım tozar,
Adım Ahmed, Türkistan'dır benim ilim"

Yine 16. hikmetinde Hoca Ahmed Yesevî vatanına olan özlemine gurbete düştüm diyerek ifade etmektedir. Görmüş olduğu eğitimle İslami ilimlere oldukça vakıf olan Hoca Ahmed Yesevî, Arapçayı ve Farsçayı oldukça iyi bilmesine rağmen yazdığı eserlerde Türk topluluklarına kendi dilleri olan Türkçe ile hitap etmeye özen göstermiştir. Dil milletleri birbirine bağlayan ulusal bir bağdır. Toplumların duygu ve düşüncelerini nesilden nesile aktarır. Hoca Ahmed Yesevî, Türk diline ve anlaşılır olmaya önem vermiştir ve yaşantısını bu doğrultuda devam ettirmiştir. Türk diline gösterdiği özeni 71. hikmetinde "Hoş görmemekte alimler sizin dediğiniz Türkçe'yi, Ariflerden işitsen açar gönül ülkesini Ayet hadis anlam Türkçe olsa uygundur" sözleriyle belirtmektedir. Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde Türk dilinin üstünlüğünden ve vatanına olan özleminden bahsetmesi vatanseverlik değerine önem verdiğinin göstergesi olabilir.

5.7. Aile Birliğine Önem

Toplumsal hayatın en küçük yapı birimi olan aile bireyin ilk eğitim aldığı yerdir. Neslin devamının sağlanması, kültürün ve değerlerin aktarılması aile ile mümkündür. Gözlerini aile ocağında açan insan sevgiyi, saygıyı, hoşgörüyü ve daha birçok değerini aileden öğrenir. Hoca Ahmet Yesevî 80. Hikmet'inde "Yetmiş yıldır bana kul, sana ümmet; çoluk çocuk için çeken sıkıntı ve külfet; o kuluma ben vermem asla zahmet.

Gerçek ümmetseniz; iştirip salât selam söyleyin dostlar” sözleriyle aile bireylerinden bahsetmiştir. 16. Hikmet’te ise aile üyelerine duyduğu özlemi “Arzuluyum akrabalık ve dostluğa, ulu babamın türbesi o Ak Türbe’ye” şeklinde ifade etmiştir. Aynı zamanda bu hikmetiyle Hoca Ahmed Yesevî aile üyelerine duyduğu özlemin dışında akrabalık ve dostluğa da önem verdiğini ifade etmektedir.

5.8. Özgürlük

Bilindiği gibi İslamda vatan sevgisine büyük önem verilmektedir. Vatanını seven kişi bağımsızlığa ve özgürlüğe değer verir ve vatanını sever. *Divan-ı Hikmet*’te Hz. Ali Allah’ın arslanına benzetilerek gösterdiği kahramanlıklardan örnekler verilmiştir. 36. Hikmet’te “Tarif eylesem, Ali Allah’ın arslanıdır, ki kılıç ile kâfiri kırmaktadır” ve 45. Hikmet’te “Dediği sözü rahmani, görsen yüzü nurani; Kâfirlerin kıran Hakk arslan’ı Ali’dir” sözleriyle Allah yolunda düşmanlarına korkusuzca karşılık veren Hz. Ali’den örnekler verilmiştir. Cihad anlayışının yanında bağımsızlık ve özgürlüğe verilen önem *Divan-ı Hikmet*’te çeşitli simgelerle verilmeye çalışılmıştır.

5.9. Dayanışma

Bir toplumu oluşturan bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarında birbirini anlamaları ve birbirlerini desteklemeleri anlamına gelen dayanışma değeri, geçmişten günümüze Türk milletleri arasında en yaygın olan değerlerdendir. Dayanışma değerine Hoca Ahmed Yesevî 42. Hikmet’inde “Dertleşende ağlayan, kulluğa bel bağlayan, İç bağrını dağılayan Ebâ Bekr-i Sıddık’dır” olarak yer vermiştir. Hoca Ahmed Yesevî sıkıntılı anlarda Ebu Bekir Sıddık ile dertlerini paylaştığını ve kendisinin aynı zamanda iyi bir dost olduğunu ifade etmektedir.

5.10. Sevgi

Hoca Ahmed Yesevî Allah’ın yarattığı her şeye sevgiyle yaklaşılması gerektiğini belirtmektedir. *Divan-ı Hikmet*’in genelinde Allah’a olan sevgi vardır ve insan sevgisinin kaynağı olarak Allah sevgisi görülmektedir. İnsanlara karşı olan davranışlarda sevgisizlik hâkim olursa bu durumdan Allah’ın hoşnut olmayacağını belirten Hoca Ahmed Yesevî 1. Hikmet’te durumu; “Sünnet imiş, kâfir de olsa, incitme sen; Hüdâ bizardır katı yürekli gönül incitenden” sözleriyle ifade etmektedir. Genel olarak *Divan-ı Hikmet* Allah sevgisi üzerine yazılmıştır ve her canlıya sevgi ile yaklaşılması gerektiğini öğütlemektedir.

5.11. Temizlik

İslam dininde kişinin beden ve ruhen temiz olması, çevresini temiz tutması önemli görülmektedir. İbadetlerin ön koşulu beden ve ruhen temiz olmaktır. Hoca Ahmed Yesevî bu durumu 60. Hikmet’inde, taharetsiz zikir söyleyenin zikrinin kabul olmayacağı ve iman etmiş sayılmayacağını belirtmektedir. İbadet etmenin ön koşulu beden ve ruhen kişinin kendisini temizlemesi kişiyi Allah’a yaklaştıracak için temizliğe dikkat edilmelidir.

6. Sonuç

Türk-İslam Edebiyatı'nın önemli eserlerinden biri olan Hoca Ahmed Yesevî'nin "hikmet" adlı şiirlerinden oluşan *Divan-ı Hikmet* adlı eserini değerler eğitimi açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışmada 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerler temele alınarak bir inceleme yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda var olan 22 değerden 11'inin (dürüstlük, yardımseverlik, bilimsellik, adalet, hoşgörü, vatanseverlik, aile birliğine önem verme, özgürlük, dayanışma, sevgi, temizlik) *Divan-ı Hikmet* adlı eserde bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Eserde en çok değinilen değer dürüstlük değeridir. Hoca Ahmed Yesevî *Divan-ı Hikmet*'te dürüstlük değerini, yalandan kaçınmak olarak ifade etmektedir. Yalan söyleyen kişiyi Hz. Muhammed'in ümmet olarak kabul etmeyeceğini ve bu dünyada olmasa bile ahirette ceza göreceğini belirten Hoca Ahmed Yesevî, dürüstlükte rol model olarak Hz. Ebubekir'i örnek göstermiştir. Diğer değerlerin var olabilmesi için zemin oluşturan dürüstlük değeri toplumda huzurun sağlanması için gerekli görülmektedir (Arslan ve Çelik, 2016: 181). *Divan-ı Hikmet*'te insanı İslam ahlakı ile ahlaklandırmak temel prensip olarak benimsenmiştir (Eraslan, 1991: 22). Bu sebeple ahlaklı bireyler oluşturmak için gereken değerler *Divan-ı Hikmet*'te işlenmeye çalışılmıştır. Hemen hemen bütün millet ve medeniyetlerin ahlak sistemlerinde ön plana çıkardığı değerler dürüstlük, tevazu, sadakat, cömertlik, cesaret, adalet, ölçülülük, bilgelik, dindarlık ve basiret sahibi olmak gibi değerlerdir (Smith, 1994: 246). *Divan-ı Hikmet*'te benzer değerlere daha çok yer verilmesi Smith'in (1994) araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Divan-ı Hikmet'te dürüstlük değerinden sonra en çok işlenen değer "Yardımseverlik" değeridir. Eserinde garip, yetim ve fakirlere yardım edilmesi yönünde nasihatte bulunan Hoca Ahmed Yesevî yer yer Hz. Muhammed'in hayatından örnekler vermiştir. Hoca Ahmed Yesevî hangi çağ ve toplumda olunursa olsun iman, aşk, cömertlik, ilim, irfan, hikmet gibi değerlere öncelik verilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Bayraktar, 2016: 724). Toplum yapısını güçlendirmek ve insanların birbirine olan bağlılıklarını sağlamak amacıyla yardımseverliğe önem verilmesi gerektiğini öğütleyen Hoca Ahmed Yesevî bu değerler unutulduğunda kötü zamanlar yaşandığını söyleyerek bu değerlere dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Divan-ı Hikmet'te bilimsellik değeri de sıklıkla değinilen değerlerden biridir. Hoca Ahmed Yesevî hikmetlerinde ilim öğrenme, ilim ve alimler gibi konulara yer vermiştir. Hoca Ahmed Yesevî *Divan-ı Hikmet* adlı eserinde cahillerin özelliklerinden bahsederek cahil insanlardan uzak durulması gerektiğini öğütlemiştir (Biçer, 2013: 283). Ağır başlı bir bilim adamı olan Hoca Ahmed Yesevî engin bir bilgiye sahip olmasına rağmen halka hitap ederken onların anlayacağı sadelikte ifadeler kullanmaya özen göstermiştir (Cebecioğlu, 1993: 91). Değerlere bağlılıkla hareket edilmesini öğütleyen Hoca Ahmed Yesevî aksi durumla insanların karşılaşabilecekleri olumsuzluklardan örnekler vermiştir. Hoca Ahmed Yesevî'ye göre söylenen sözlerin

hikmetini anlayabilmek için ya alim ya da aşık olunmalıdır (Çetin, 2018: 771). Bu sebeple ilim sahibi olunmalı ve bilime önem verilmelidir.

Toplumdaki huzur ve güveniliğin sağlanmasında hukuki ve ahlaki değerlerin yeri büyüktür. *Divan-ı Hikmet*'te yer verilen değerlerden biri adalet değeridir. Hoca Ahmed Yesevî'ye göre adaletin uygulayıcısı konumundaki kişilerin adil davranması gerekmektedir. Adaletli davranmada Hz. Ömer'in örnek alınabileceğini belirten Hoca Ahmed Yesevî menfaat elde etmek adına adaletten şaşılmasını öğütlemiştir. Yesevilikte "Hakka hizmet, halka hizmet"ten geçer (Kenzhetayev, 2003: 162). Bu yüzden Hakk rızasını gözeten tüm bireyler adil davranmayı prensip haline getirmelidirler.

Divan-ı Hikmet'te hoşgörü ve sevgi değerlerinden insanları incitmemek ve zarar vermemek olarak bahsedilmektedir. Başta Hoca Ahmed Yesevî olmak üzere mürşit ve dervişlerin sevgi ve hoşgörü anlayışları sayesinde Anadolu'nun İslamlaşması daha kolay olmuştur (Çubukçu, 1995: 828). İzlediği yapıcı düşünce sistemi ile Hoca Ahmed Yesevî, Balkanlardan Çin'e kadar Türk dünyasını etkilemiştir (Öztürk, 1988: 760). Büyük bir sevgi ve muhabbetle bağlı olduğu Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in hayatını kendine örnek alan Hoca Ahmet Yesevî davranışlarını aynı istikamette yürütmeye özen göstermiştir. Hoca Ahmed Yesevî, Peygamber Efendimiz'in hoşgörüsünü kendine örnek almış ve kimsenin kalbini kırmamaya, herkese sevgiyle yaklaşmaya çalışmıştır (Arslan, 2016: 288). Hoca Ahmed Yesevî halk arasında o kadar çok sevilmiştir ki Türkistan topraklarında var olan ziyâretgâhı "İkinci Mekke" olarak adlandırılmış ve insanlar arasında buraya yapılan ziyaretler hacca gitmek kadar değerli görülmüştür. Bunu simgelemek için insanlar arasında "Medine'de Muhammed, Türkistan'da Hoca Ahmed" deyişi yerleşmiştir (Yaman, 2005: 29). *Divan-ı Hikmet*'te geçen değerlerden bir diğeri vatanseverlik değeridir. Hoca Ahmed Yesevî *Divan-ı Hikmet*'inde öz yurdunun Türkistan olduğundan bahsederek vatanına duyduğu özlemi ifade etmiştir. Vatan sevgisi, bir insanın yakın çevresinden başlayarak, çalıştığı kurum, çevre ve ülkesine karşı olan sevgisini ifade etmektedir (Yıldırım, 2006: 23). Milli kültürün ve vatanseverliğin önemli unsurlarından biri de Türk dilidir (Elban, 2011: 25). Türk topluluklarına kendi dilleri olan Türkçe ile hitap eden ve insanlığın ihtiyacı olan kardeşlik, dostluk, vatanseverlik gibi konuları ele alan hikmetleri ile Hoca Ahmed Yesevî'nin tesiri zamanlar üstü bir nitelik taşımaktadır (Karadeniz, 2016: 90).

Divan-ı Hikmet'te geçen diğer değerler aile birliğine önem, özgürlük, dayanışma ve temizlik şeklindedir. Hoca Ahmet Yesevî hikmetlerinde aileye, akrabaya ve dostluğa duyduğu özlemi belirterek aile birliğinin önemli olduğuna işaret etmiştir. Aile toplumun en küçük yapı birimidir ve toplumların çekirdeğini oluşturmaktadır (Sağlam, 2008: 109). Ahlaki değerlerle donanmış bir aile birliğine sahip olmadıkça istenen niteliklere sahip toplumların oluşması imkânsız gibidir. Bir toplumda aile kurumu ne kadar güçlü olursa toplumda o denli güçlü olur. Çünkü aile hayatı

toplumsal duyguların yansımaları niteliğindedir (Baytimur, 2019: 140). Bu sebeple dini değerlerle donanmış bir ümmet oluşturulması için çaba gösteren Hoca Ahmed Yesevî aile birliğinin bütünlüğüne önem vermiştir.

Divan-ı Hikmet'te Hoca Ahmed Yesevî özgürlük değerinin vatan sevgisinden kaynaklandığını belirtmektedir. Vatanın bağımsızlığı için Hz. Ali gibi değerli şahsiyetlerin örnek alınmasını öğütleyen Hoca Ahmed Yesevî “vatan sevgisi imandandır” hadisi şerifine uygun olarak yaşantı sürülmesi gerektiğini belirtmektedir (Kardaş, 2018: 96). Hoca Ahmed Yesevî istenen değerlerin kazanılmasında rol model olarak 4 halifeyi (Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) ve Peygamberimiz Hz. Muhammed'i örnek olarak göstermiştir. Ahlaki olarak ve karakter özellikleri yönünden üstün meziyetlere sahip kişiler; değerler eğitiminde, karakter eğitiminde ve kişilik eğitiminde çok büyük öneme sahiptir (Karakuş ve Çoksever, 2019: 47). Dayanışma değerinde de örnek olarak Ebu Bekir Sıddık'ın hayatından örnek veren Hoca Ahmed Yesevî bazı hikmetlerinde değerler yitirildiğinde oluşan olumsuz örnekleri ifade ederek konunun önemine dikkat çekmeye çalışmıştır.

Sonuç olarak Hoca Ahmed Yesevî'den ve *Divan-ı Hikmet* adlı eserinden öğrendiğimiz değerler zamanlar üstü bir nitelik taşımakta ve dünya durdukça geçerliliğini korumaktadır (Bayraktar, 2016: 69). Bu sebeple Hoca Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet* adlı eseri, günümüzde değer öğretim aracı olarak görülen Sosyal Bilgiler dersi başta olmak üzere birçok disiplin tarafından başvurulması gereken önemli bir eserdir. Hoca Ahmed Yesevî'nin hayatının ve eserlerinin okutulmasının dışında çizgi film, televizyon, sinema, bilgisayar oyunlarına konu olması, ders kitaplarında, hikâye ve romanlarda daha çok yer verilmesi değerler erozyonunun gittikçe arttığı bu çağda değerler eğitiminin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Akyiğit, Handan. (2020). “Ahmed Yesevî'nin Düşünce Sisteminde Hoşgörü ve Kültürel Çoğulculuk”. *Erdem* 79, 1-20.
- Altun, Ömer. (2019). “Türklerin ve Anadolu'nun İslamlaşmasında Yesevî Hareketi ve Ahmed Yesevî'nin Etkisi”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Ark, Ümmühan. (2016). “Hukuk-Ahlak İlişkisi Bağlamında Divan-ı Hikmet”. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)* 2, 256-268.
- Arslan, Akif ve Çelik Handan. (2016). “Divan-ı Hikmet'te Türkçe Eğitiminde Kullanılabilecek Değerler”. *Turkish Studies* 11 (3), 169-184.
- Arslan, Ali. (2016). “Ahmed Yesevî'de Hz. Peygamber (SAV) Sevgisi”. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)* 2 (1), 281-290.

- Aslan, Fatih. (2019). “Ahmed Mürşidî Efendi’nin Pendnâmesindeki Değer Eğitimi Unsurlarının İncelenmesi”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Bayraktar, Levent. (2016). *Ahmet Yesevî’de Medeniyet Kurucu Değerler: Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu* (2.cilt). İstanbul: Şen Yıldız Yayıncılık.
- Baytimur, Memiş N. (2019). Filoloji Alanında Yeni Ufuklar. Ed. Odacıoğlu, Cem M. *Milli Edebiyat Dönemi Türk Şiirinde İdeal Nesli Meydana Getiren Kişilik Özellikleri*. Ankara: Gece Akademi.
- Bice, Hayati. (2015). *Hoca Ahmed Yesevî- Divan-ı Hikmet*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- . (2016). *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk Kazak Üniversite İnceleme- Araştırma Dizisi.
- Bıçer, Bekir. (2013). “Kuruluş Devrinde Nizamiye Medreselerinin Müderrisleri”. *Tarih Okulu Dergisi* 6, 263-287.
- Bilgen, Sait. (2019). “Değerler Eğitimi Açısından Kutadgu Bilig”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Bilgili, İsmail. (2019). “Türkistan’da İlmihâl Kültürünün İlk Örneği Ahmed-i Yesevî’nin Divân-ı Hikmet’indeki İbâdet İlkeleri”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13, 33-56.
- Büyüköztürk, Şener vd. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cebecioğlu, Ethem. (1993). “Hoca Ahmed Yesevî (Ö. 562/1167)”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (1), 87-132.
- Çelepi, Mehmet S. (2016). “Kültürel Bellek Çerçevesinde Ahmed Yesevî İle Anlam Bulan Âlim-Devlet Bütünleşmesi”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25, 181-198.
- Çepni, Salih. (2010). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Trabzon: Seçkin Yayıncılık.
- Çetin, Yücel A. (2018). “Ahmed Yesevî Hikmetlerinde Bilgi ve Bilginin Kaynakları”. *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu*. 18-20 October 2018, p.767-774, Ankara/Turkey.
- Çubukçu, İbrahim A. (1995). “Ahmed Yesevî ve Düşüncesi”. *Erdem* 7 (21), 821-832.

- Çelepi, Mehmet S. (2016). “Kültür Bellek Çerçevesinde Ahmed Yesevî ile Anlam Bulan Âlim-Devlet Bütünleşmesi”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25,181-198.
- Efendi, Seyyid M. (2005). *Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri*. İstanbul: Ustaoglu Kitabevi.
- Elban, Mehmet. (2011). “Ortaöğretim 11. Sınıf Öğrencilerinin Tarih Dersine Yönelik Tutumları İle Vatandaşlık Tutumları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erarslan, Kemal. (1991). *Divan-ı Hikmet (Seçmeler)- Ahmed-i Yesevî*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- . (1995). “Ahmed-i Yesevî'nin Hikmetlerinde Hoşgörü, Erdem”. *Atatürk Kültür Merkezi Dergisi* 8 (24), 777-782.
- Gül, Halim. (2019). “Ahmet Yesevî’de Aşk Kavramı: Divan-ı Hikmet Üzerine Bir İnceleme”. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 8 (4), 536-549.
- Güven, Şeyda A. (2017). “Aktarılan Değerler Açısından Divan-ı Hikmet”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 60, 295-310.
- İmanzhanova, Gauhar. (2019). “İslam dinine geçiş sürecinde Ahmet Yesevî ve Divan-ı Hikmet’in Türk Devlet Geleneği Üzerindeki Etkisi”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Kalın, İbrahim. (2017). “Hoca Ahmed Yesevî, Hüküm ve Hikmet”. *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 80, 1-14.
- Karadeniz, Yasin. (2016). “Dîvân-ı Hikmet’teki Eski Türkçe Unsurlar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9 (47), 89-95.
- Karakuş, Neslihan ve Çoksever Pınar. (2019). “Değerler Eğitiminde Rol Model Olarak Kadın Kahramanlar”. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi* 10 (20), 46-62.
- Kardaş, Naif. (2018). “Namık Kemal’in Vatan Yahut Silistre Kitabında Yer Alan Değerlerin İncelenmesi”. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1, 87-102.
- Keleş, Hakan. (2013). *Gönülleri Fetheden Bilge Hoca Ahmet Yesevî*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınevi.
- Kenzhetayev, Dossay. (2003). *Hoca Ahmet Yesevî'nin Ahlak Felsefesi*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Yayınları.
- Köprülü, Fuad. (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Küçükkaya, Askeri M. (2006). “Ahmet Yesevî’de Hürriyet Kavramı”. *Harran*

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 16 (16), 121-133.

- McMillan, James H. (2004). *Educational Research: Fundamentals for the Consumer*. Boston: Pearson Education Inc.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2005). *Sosyal Bilgiler Dersi (4,5,6,7. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi
- MEB. (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi (4,5,6,7. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi. .
- Miles, Matthew B. ve Huberman Michael A. (1994). *Qualitative Data Analysis*. London: Sage Publications.
- Ocak, Ahmet Y. (2014). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbay, Murat ve Tayşi- Karakuş Esra. (2011). “Dede Korkut Hikâyelerinin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi”. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 1 (1), 21-31.
- Özgen, Mehmet K. (2018). “Hoca Ahmed Yesevî’de Hikmet-Erdem ve Ahlak İlişkisi”. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* 9, 60-87.
- Öztürk, Mürsel. (1988). “Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre Zinciri”. *Erdem* 3 (9), 759-762.
- Parlak, Niyazi. (2016). “Anadoluda Yesevî Etkileri. The Main Goal of the “Mangılık El” Idea-Common Aim and Common Future”. *Materials of International Scientific and Practical Conference* 5-6 December 2016, p. 58-78, Almatı/ Kazakistan.
- Sağlam, Miraç. (2008). *Eğitim Bilimine Giriş . Eğitimle İlgili Temel Kavramlar*. Ed. Aycan Çiçek Sağlam. Ankara: Maya Akademi Yayıncılık.
- Smith, Huston. (1994). *The Illustrated World’s Religions: A Guide to Our Wisdom Traditions*. San Francisco: San Francisco Harper.
- Stanley, William B. (1983). “Training Teachers to Deal With Values Education: A Critical Look at Social Studies Methods Texts”. *The Social Studies* 74 (6), 242-246.
- Sucu, Ahmet Ö. (2012). “Mesnevilerin Edebiyat Eğitiminde Değer Aktarım Aracı Olarak Kullanılması”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sürekli, Bayram. (2019). “Dîvân-ı Hikmet’te Sosyolojik Öğeler”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tosun, Cemal. (2016). “Hoca Ahmed-İ Yesevî’nin Dîvân-ı Hikmet’inde Eğitim”. *Diyanet İlmî Dergi* 52 (4), 147-167.

- Tosun, Necdet. (2015). *Ahmed Yesevî*. Ankara: Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Yaman, Ali. (2005). "Türk Dünyasında Ziyaret Kültürünün Ortak Bazı Unsurları Hakkında", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi-Manas Üniversitesi Koomdik İlimler Jurnalı, Bişkek* 14, 29-37.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek Hasan. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, Selçuk. (2006). "TSK Vatandaşlık Bilinci ve Vatan Sevgisi Eğitiminin Analizi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Yıldırım, S. Gülşah ve Demirel Muammer. (2019). "Türk Tarihinde Değerler ve Değerler Eğitimi Üzerine Bir İnceleme". *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi* 5 (1), 92-99.
- Yıldız, Musa. (2015). "*Takriz*"-*Ahmed Yesevî*. Ed. Necdet Tosun. Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi.